

SHUKUR XOLMIRZAYEV ASARLARI TAHLILI**Ochilova Marjona Olimjon qizi**

Termiz Davlat

Universiteti Filologiya tillarni o'qitish:

O'zbek tili 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev hayoti va ijodi, o'zbek adabiyotiga qo'shgan xissasi, asarlari va hikoyalaridagi qahramonlari, bugungi kunda tutgan o'rni haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: O'zbek adabiyoti, Shukur Xolmirzayev, Tog'lar orasida, So'nggi bekat, To'lqinlar, asarlar baadiyati.

Zamonaviy o'zbek nasrining zabardast vakillaridan biri Shukur Fayzullo o'g'li Xolmirzayev 1940-yil 24-martda Surxandaryo viloyati Boysun tumanida dunyoga keladi. Otasi asli Bulung'urlik bo'lib, 1937-1938-yillarda Boysunga ketishga majbur bo'lgan. Shukur Boysundagi o'rta maktabni tugatib, 1957-1962-yillarda ToshDUning filologiya fakultetida o'qiydi. Shundan so'ng u Toshkentdagi bir qator nashriyot, gazeta va jurnallarda mehnat qiladi. Shukur Xolmirzayev buyuk aktyor Shukur Burxonov rahbarligida tashkil etilgan to'garakda Gamlet rolini o'ynagan, Ofeliya rolini o'ynagan Saida ismli qizga uylangan. Adib Shukur Burxonov haqida hujjatli esse, Matyoqub Qo'shjonov haqida "U ustoz — men shogird" nomli hujjatli qissa yozgan. Adibning birinchi qissasi "Oq otli" (1962) deb, birinchi hikoyasi "Xatarli so'qmoqda" deb nomlangan. Shukur Xolmirzayev yozuvchilar uyushmasining "Oybek" mukofoti, O'zbekiston Davlat mukofoti sovrindori, "O'zbekiston xalq yozuvchisi"dir (1991). Asarlari: "Tog'lar orasida" (uning kitob holidagi nomi "Oq otli" 1962, birinchi qissasi), "To'lqinlar" (uning kitob holidagi nomi "Bukri tol" 1963). Bu qissani Shukur Xolmirzayev talabalik yillari yozgan va u Abdulla Qahhorning tabrigiga sazovor bo'lgan. Unda muallif muhit va sharoit tasviriga yetarlicha e'tibor bermagan, "O'n sakkizga kirmagan kim bor?" (1964, "yoshlar haqida qissa" deb ta'riflangan), "Bulut

to'sgan oy" (1997) kabi qissalari, "So'nggi bekat" (1976, adibning roman janridagi dastlabki asari), "Qil ko'prik", "Yo'lovchi" (1987), "Olabo'ji" (1991), "Dinozavr" (1996, asar qahramonlari: Mahkam, Jamoliddin, Shaxlo, Abzal, Toirov va boshq.) kabi romanlari, "Yovvoyi gul", "Bahor o'tdi", "Bitiktosh", "Yashil "Niva"", "Ozodlik", "Hayot abadiy", "Og'ir tosh ko'chsa", "Ustoz", "Ko'k dengiz", "Tabassum" (1984), "Bodom qishda gulladi"(1985), "Shudring tushgan bedazor", "Qadimda bo'lgan ekan", "Quyoshku falakda kezib yuribdi" (bu hikoya ma'lum ma'noda "Dinozavr" asari eskizidir), "Navroz, navro'z" (asar qahramonlari: Sulton, Obid Odiljonovich, Joniql Jondorov), "Xumor" (hikoyada bir millat, bir mamlakatning ma'lum bir bosqichdagi fojiasi kichik bir qahramon timsolida o'z xarakterini o'zi ochish yo'sinida yoritilgan), "Zov ostida adashuv" ("Hayvonlarni, jonivorlarni o'z nomlari bilan atashmaydi,

masalan, polvon - ayiq, arg'amchi - ilon, jondor - bo'ri" deyilgan) kabi hikoyalari, "Taqdir bashorati" (1968), "Yo'llar, yo'ldoshlar" (1973), "Yur, tog'larga ketamiz" (1976), "Cho'loq turna" (1978), "Tuproq ko'chalar" (1978), "Qush tili" (1982), "Qahramonning so'nggi kunlari" (1984), "Tog'larga qor tushdi" (1986), "Abdulla Nabi o'g'lining so'nggi kunlari" (1983), "Esiz, Eshniyoz" (1988) kabi hikoya va qissalari, "Qora kema", "O'zbeklar", "Qariya" (bu hikoyada bozor kunlarida jarchilik qilib mol egasidan cho'tal oladigan, sholi yetishtiruvchi koreyslarga qish kunlarida laqqa cho'g' yetkazib beradigan, pishiqchilik mahalida bozordagi qovun-tarvuz po 'choqlarini chelakka yig 'ib yuradigan Qo 'ziboy chol obrazi berilgan) va boshqalar.

Shukur Xolmirzayev o'zbek hikoyachilik san'atining ustosi Abdulla Qahhordan keyin yangi, yuqori bosqichga ko'targan yozuvchilardan biridir. Uning hikoya, qissa va romanlari tesha tegmagan voqealarga bag'ishlanganligi, xarakterlarga boyligi bilan ajralib turadi. Yozuvchi ijodining o'ziga xosligi ayni paytda ijodiy jarayonning o'ziga xosligini belgilaydi. Ijodiy jarayon har bir yozuvchida o'ziga xos tarzda kechadi. Mustaqil uslubiga, individual ovozigga ega ijodkor qanchalik ko'p bo'lsa, individual ijodiy jarayon ham shuncha rang-barang bo'ladi. Shukur Xolmirzayev ijodi hozirgi zamon o'zbek adabiyotining yorqin va mazmundor sahifalaridan birini tashkil etadi. Ko'p qirrali iste'dod sohibi Shukur Xolmirzayev adabiyotning turli janrlarida rang-

barang badiiy asarlar yaratib, o'zbek adabiyoti xazinasini boyitgan. Adib o'zining rang-barang hikoyalari, publisistik maqolalari, tarixiy esselari, realistik qissalari-yu ajoyib romanlari bilan hozirgi zamon adabiyotida munosib o'rin egallaydi. Yozuvchi Shukur Xolmirzayev hozirgi o'zbek adabiyotida o'z ovozigacha, uslubiga ega bo'lgan ijodkorlardan hisoblanadi. U adabiyotimizga 1962-yil "Oq o'tli" povesti bilan kirib keldi. Povest bolalar uchun yozilgan bo'lib, unda yoshlarning o'ziga xos orzu o'ylari va hayotga qarashlari aks etgan. Sh. Xolmirzayev mazkur povestini e'lon qildirgandan so'ng o'tgan o'ttiz yildan ziyodroq davr ichida juda ko'plab hikoyalar, bir qancha qissa va romanlar yozdi. Yozuvchi Sh. Xolmirzayev hikoyanavis sifatida qaysi mavzuni qalamga olmasin, qandaydir muhim, salmoqdor ijtimoiy fikrni ifodalashga intiladi. Uning bu xususiyatlari, ayniqsa, keyingi yillarda yaratilgan "Shudring tushgan bedazor", "Cho'loq turna", "Podachi", "Ko'k dengiz", "Xorun ar-Rashid", "Qadimda bo'lgan ekan", "Tabassum", "Ustoz", "Farzand" kabi hikoyalarida yaqqol namoyon bo'lgan. Sh. Xolmirzayev hikoyalarida, asosan, Surxon vohasining kaloriti yorqin sezilib turadi. Yozuvchining hikoyalarida surxondaryoliklarning o'ziga xosligi, yorqin va katta xarakterlari, yashash tarzi yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Uning "Arpali qishlog'ida", "Olis yulduz ostida", "Miltiq otildi", "Kimsasiz hovli", "Ov" kabi hikoyalari, "So'nggi bekat", "Qil ko'pri", "Olabo'ji" romanlarida bu koloritni aniq sezish mumkin. To'g'ri, yozuvchi Shukur Xolmirzayev dastlabki ijodiy qadamlaridanoq "o'zligini", o'z uslubini topib olgani yo'q. U tinimsiz izlanishlar, ijodiy tajribani o'zlashtirish jarayonida shunga erishdi. "Mana o'tmishu hozirgi zamon adabiyoti yozish usullaridan ozmi-ko'pmi o'rganib, o'z yo'limni topish ustida ko'p o'ylandim, - degan edi yozuvchi, - bu izlanish hatto nuqta, vergulni qayerga qo'yish

borasida ham bo'ladi". Yozuvchi Sh. Xolmirzayev ijodi kitobxonlar diqqatini jalb etib kelmoqda. Uning "To'lqinlar" povesti haqida S. Mirvaliyev, A. Rasulov, M. Olimov, A. Quljonov, N. Shukurov, S. Mirzayev, A. Aliyev kabi tanqidchilar bahslashgandilar. Uning "So'nggi bekat" romani bo'yicha professorlar U. Normatov va Ochil Tog'ayevlar munozara qilishgan. Sh. Xolmirzayevning boshqa asarlari ham fikr olishuvlarga sababchi bo'lgan. Demak, u zamondoshlarimizni to'lqinlantiradigan,

salmoqli ijtimoiy fikrga molik asarlar ijod qilayotgan yozuvchidir. Uning shunday asarlaridan biri 80-yillarning o`rtalarida e`lon qilingan bo`lib, u roman “Qil ko`prik” deb ataladi. Yozuvchi Shukur Xolmirzayev hikoyalari, povestlari hamda “So`nggi bekat” romanida, asosan zamonaviy mavzularni yoritgan bo`lsa, “Qil ko`prik” nomli yirik romanida inqilob yillaridagi qaynoq hayot materialiga murojaat qildi. Shu nuqtai nazardan yozuvchining ijodida bu asari yangi hodisa bo`ldi. Yozuvchi g`oyaviy maqsadini Sharqiy Buxoro – Boysun atrofida sodir bo`lgan tarixiy voqyealarni jonlantirish orqali ro`yobga chiqargan. Sh.Xolmirzayev g`alabalarni himoya qilgan kishilarga xos ko`plab fazilatlarni Qurbon obrazida mujassamlashtiradi. Qurbon oddiy kosibning o`g`li. Ruhoniy Eshon Sudurning homiyligi tufayli madrasada o`qigan, “oq qorani tanish” imkoniyatiga erishgan. Lekin u mehnatkashlarning quyi tabaqasidan chiqqani uchun puldorlar, boy bolalari orasida ajralib turadi. Natijada unda odamlarning qaysi tabaqasidan chiqqanligiga qaramay, teng bo`lishi zarur degan fikr paydo bo`ladi. Shu fikrni amalga oshirish yo`lida u atrofiga nazar soladi. Har qanday yangilikka qiziqadi. Undagi qiziqish Buxorodagi “Yosh buxoroliklar” partiyasining g`oyasi bilan tanishishga olib keladi. Bunda Sadriddinxo`ja unga yordam beradi. Qurbon yangilikka qiziqishi tufayli qamaladi, inqilob tufayli keyin ozodlikka chiqadi. Qurbon inqilob samaralarini himoya qilish yo`lida fidorkorlik ko`rsatuvchi qahramon darajasiga ko`tariladi. Uning sobiq piri Eshon Sudur islom lashkarlari qo`mondoni Ibrohimbek qoshida bosh maslahatchi bo`ladi. Bu faqat unga dushman qarorgohiga kira olish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Shu sababli razvedkachi sifatida yuboriladi. Qurbon o`ziga qiyin va ma`suliyatli vazifalar yuklatilganiga qaramay, ularni sharaf bilan bajaradi va halok bo`ladi. Yozuvchi Qurbon obrazini jonli va jozibali ishlagan. U ijtimoiy faoliyatda aktiv bo`lishi bilan birga, shaxsiy hayotida ham jozibaga ega. Qurbonning Oyparchaga muhabbati undagi ijobiy xislatlarning yorqinroq namoyon bo`lishiga yordam beradi.

Shukur Xolmirzayevning “Ziyofat” asari jiddiy drama yaratish yo`lidagi ilk izlanishi bo`lgan. “Ziyofat” asari ma`naviy-axloqiy muammolar talqiniga bag`ishlangan dramadir. Shukur Xolmirzayev bu dramasida ijtimoiy hayotdagi

o'zgarishlar haqida fikr bildiradi. "Ziyofat" dramasi xotin-qizlarimizning taqdiri to'g'risida haqqoniy bahs yurituvchi asardir. Drama ikki pardadan iborat bo'lib, birinchi pardasida Xayrigul ismli bir ayol o'ziga o't qo'yib o'lganidan so'ng, sovxoz direktori Metin, qishloq soveti raisi Habiba, rayon militsioneri Nurmat, gazeta muxbiri Qismat, mehmonxona xizmatchisi Omon va uning xotini Paxtagulning bo'lib o'tgan noxush voqea xususida fikrlashuvlari haqida gap boradi. Birinchi parda shunday xulosa bilan yakunlanadi. Go'yoki Xayrigul sevimli erining fojiali

o'limiga dosh berolmay, o'z joniga qasd qilgan...Dramada Habiba, Nurmat, Qismat bir maktabda o'qigan sinfdoshlardir. Ular jamiyatdagi eng kir, ma'naviy tubanlashgan shaxslardir. Paxtagul aytganidek, ular bir jamoa, kelishib ish qiladilar. Har qanday ishni pul bilan o'lchaydigan razil kishilar qiyofasidir. Ular Paxtagul aytganidek, mafiyadir. Dramada hozirgi hayotimizda bo'layotgan hodisalar o'z ifodasini topgan. Ya'ni tanish-bilishchilik, mansab, amaldorlik kabi illatlarni ham adib fosh etadi. Xayrigul o'ziga olov yoqadi. Demak, bu olov yoqishda biror sabab bo'ladi. Yaqin-yaqinlargacha xotinlarga past nazar bilan qarash g'oyasi saqlanib keldi. Tuban kimsalar Xayrigulning o'limi bilan bog'liqliklarini bosti- bosti qilib yuborish uchun hech nimadan qaytmaydilar. Yosh ayol nima uchun bu kunga tushgan deb qattiq o'ylanib, borib uyiga hol-ahvolini so'ramaydilar. Eshitganlariga asosan fikr yuritib, gazetaga maqola yozadilar. Ularning axloqiy jihatdan tubanligi ham fosh etiladi.

XULOSA

Shukur Xolmirzayev asarlarining baadiyati bilan ushbu maqolada tanishdingiz. Serqirra ijodiy faoliyat egasi, millatimizning fidoiy yozuvchisi, haqiqatgo'y, adib, yozuvchi Shukur Xolmirzayev hikoyachilik rivojiga o'zining hikoyalari va qissalari bilan salmoqli hissa qo'shgan. Atrofda ro'y berayotgan voqea-hodisalarga hikoyalari orqali hozirjavoblik bilan javob bera olgan. San'atsiz, adabiyotsiz yashashni tasavvur etolmaydigan qahramonlar talqini Shukur Xolmirzayevning ijodida qayta-qayta ko'zga tashlanadi. Darhaqiqat, u umri davomida yozuvchilik ruhi va hayoti bilan yashagan. Shukur Xolmirzayevning ijodida obyektivlik, insonni tushunishga harakat,

xolislik kabi jihatlar yaqqol namoyon bo'ladi. Shukur Xolmirzayev o'zlarining o'chmas merosi hisoblanmish - asarlari bilan barhayotdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Normatov U. (1982). Problems of style, artistic form. Maturity 356.
2. Kholmirzaev Sh. (2003). Stories. Volume 1 3. Tavaldieva G. (2001).
3. Tavaldieva G. Shukur Kholmirzaev's creative way.